

SEMERKAND TÜRKOLÖJİ EKOLU

Ruzmanova Rohila,

*Şeraf Reşidov Semerkand devlet üniversitesi
Türkoloji araştırmalar enstitüsü doç. Dr.*

Özet. Bu makale, Semerkant'ta yaşayıp faaliyet gösteren A.Fitrat, R.Kungurov, J.Eltazarov gibi Türk dünyasının dili, alfabesi, edebiyatı, kültürü ve tarihi alanlarında bilimsel araştırmalar yaratan öğretmenlerin faaliyetlerini ve Türk dünyası konularındaki önemli görüşlerini ele almaktadır. Ayrıca, Türk dünyası araştırmalarının gelişimine katkıda bulunan Türkologlar tarafından oluşturulan bilimsel okul ve onun günümüzdeki faaliyetleri ele alındı.

Anahtar kelimeler. Türk dünyası, alifbe, yazım, türk dili, bilim okulu, takip.

SAMARQAND TURKOLOGIYA MAKTABI

Ruzmanova Rohila,

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti dotsenti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Samarqandda yashab faoliyat olib borgan turkolog olimlar A.Fitrat, R.Qo'ng'urov, J.Eltazarov kabi turk dunyosi tili, alifbosi, adabiyoti, madaniyati va tarixi sohalarida ilmiy tadqiqotlar yaratgan ustozlar faoliyati, turk dunyosi masalalaridagi muhim qarashlari yoritildi. Shuningdek, turk dunyosi tadqiqotlari rivojiga hissa qo'shgan turkologlar tomonidan yaratilgan ilmiy maktab, uning hozirgi kundagi faoliyatiga nazar tashlandi.

Kalit so'zlar. Turk dunyosi, alifbo, imlo, turk tili, ilmiy maktab, izdoshlik.

САМАРКАНДСКАЯ ТУРКОЛОГИЧЕСКАЯ ШКОЛА

Рузманова Рохила,

*доцент Научно-исследовательского института тюркологии
Самаркандского государственного университета имени Шарафа Рашидова*

Аннотация. В данной статье освещается деятельность ученых-тюркологов, живших и работавших в Самарканде, таких как А.Фитрат, Р.Кунгуров, Ж.Эльтазаров, которые проводили научные исследования в области языка, алфавита, литературы, культуры и истории тюркского мира, а также их важные взгляды на вопросы тюркского мира. Также была рассмотрена научная школа, созданная тюркологами, внесшими вклад в развитие исследований тюркского мира, и ее текущая деятельность.

Ключевые слова. Тюркский мир, алфавит, орфография, турецкий язык, научная школа, преемственность.

SAMARKAND TURKOLOGICAL SCHOOL

Ruzmanova Rohila,

*associate professor of the Research institute of Turkology
Sharof Rashidov Samarkand state university*

Abstract. This article covers the activities of Turkologist scholars A.Fitrat, R.Kongurov, J.Eltazarov, who lived and worked in Samarkand and created scientific research in the fields of language, alphabet, literature, culture and history of the Turkic world, as well as their important

views on the issues of the Turkic world. Also, the scientific school created by Turkologists who contributed to the development of Turkic world studies and its current activities are reviewed.

Keywords. Turkic world, alphabet, spelling, Turkish language, scientific school, succession.

Dünyanın tüm evrimlerinde, özellikle Birinci ve İkinci Rönesans döneminde araştırmalarıyla dünyanın gelişmesine katkıda bulunan bilim adamlarının çoğunun hayatı Semerkant şehri ile bağlantılıdır. Bununla ilgili tarihi kaynaklarda pek çok bilgi bulunmaktadır. Dolayısıyla Ebu Hoca Tahiri'nin X. yüzyılda "Zenginlik istiyorsanız Hindistan'a, ilim istiyorsanız Mekke'ye, ikisini birden istiyorsanız Semerkant'a gidin" demesi boşuna değildir. "Yeryüzünün cilasası" tabirinin aslında o zamanın bu kadim şehrinde yaşanan güçlü aydınlanmayla ilgili olarak söylendiği söz konusudur.

Büyük düşünürlerden Hakim Tirmizi, Allah'ın önce ilmi, sonra büyüklüğü yarattığını çok güvenilir örneklerle açıklıyor. Demek ki dinimizin özü, insanın manevi mükemmelliğine ve bilime dayanmaktadır. Tarihi kaynaklar, Semerkant'ta bilimin oldukça gelişmiş olduğunu belirtmektedir. Devletşah Semerkandi, "Tazkirat uş-şuaro" adlı risalesinde 300'den fazla sanatçı ve düşünür hakkında bilgi veriyor. Ali Şir Nevai, Z.M.Babur, İbn Arabşah, İspanya Kralı'nın elçisi Gonzalez de Klaviho da bu ülkenin alimlerinin isimlerini zikrediyor.

Mirza Uluğ Bey dönemi Semerkant'ta bilimin gelişmesinde özel bir yere sahiptir. Astronomi biliminin önde gelen temsilcileri burada çalışmış, dolayısıyla "Ziji Köragoni" bu temelde yaratılmıştır. Ayrıca büyük alim, Uluğ Bey medresesinde bir medrese-yi aliyeyi oluşturmuş ve Doğu

dünyasının en büyük alimlerini buraya çekmiştir. Şu anda faaliyet gösterdiğimiz Semerkant Devlet Üniversitesi'nin bu medresenin varisi olarak tanınması boşuna değildir.

Semerkant Devlet Üniversitesi, Özbekistan'ın ilk bilim merkezlerinden biridir. Uluğ Bey medresesinin devamcısı sayılan bu üniversitede ülkemizdeki bilimsel alanda öz sözü ve yerine sahip olan dil ve edebiyat okulları kurulmuş ve halen faaliyet göstermektedir. Burada ünlü Türkologlar yaşayarak, araştırmalar yapmışlardır. Özbekistan'ın ilk profesörü olan Abdurauf Fıtrat, bilimsel ve pedagojik faaliyetlerini Semerkant Devlet Üniversitesi'nde yürüten bilim

Semerkant Türkoloji okulunun üyeleri. Prof.Dr. Rahmatulla Köngurov, Prof. Dr. Nasir Abdurahmanov, Prof. Dr. Juliboy Eltazarov, Doç. Dr. Karşıbay Usmanov, Doç.Dr. Talib Jurayev. (1986)

adamlarından biridir. Fıtrat'ın, filoloji sistemindeki hemen hemen tüm çağdaş bilimsel bölümlerin kurucusu olduğu, dilimiz hakkında bilgiler veren ve bu konuda bilimsel çalışmalar yürüten araştırmacı olduğu da bilinmektedir. İstanbul'da eğitim gören ve irtibatlarını sürdüren Fıtrat'ın "Dîvânü lugâti't-Türk" kitabının ilk tercümanı olduğunu ve "Divan"daki şiirsel kısımları Özbek Türkçesine çevirerek ders kitabında yayınladığını belirtmek gerekir. Fıtrat Türkçeyi hep korumuş ve bu dilin durumunu iyileştirmek için hep mücadele etmiştir.

Bizim çok zengin ve güzel bir dilimiz var, bu dilde ifade edilemeyecek hiçbir düşünce, duygu, hal yoktur. Nitekim Özbek dili, kelime hazinesinin zenginliği, müzikalitesi, ezgiselliği, kelime birleştirme kolaylığı, atasözleri ve deyimlerin çokluğu, sözlerinin zenginliği ile diğer dillerden ayrılmaktadır. Bu anlamda zengin ve köklü bir tarihe sahip olan dilimizi ve paha biçilmez eserlerini gelecek nesillere özenle korumak her birimizin görevidir.

Dünyanın en zengin ve en mutsuz dili hangi dildir? Biliyor musunuz? Türkçe. Dünyanın en zengin dili Türkçedir, en sefil dili ise (1) yine Türkçedir. Zenginlerin mutsuzluğu Sovyet hükümetinde yaygın bir şey. Bundan önce mutluyduk diyenler dilimizin durumunu bilmeden konuşuyorlar. Bir dilin zenginliği, kelimelerin çokluğu (kasrati kalimot) (2), telaffuzun genişliği

(vustati iştikak) (3), tamlığı (mükemmelliyati kavaid) (4) ile olur. Türkçede kelime çokluğu var mı? (Arapların sözlerinde kasratı kelimat var mıdır?) Bu kelimenin birkaç yüz yıl önce ortaya çıktığı ve cevabını Nevai'nin "Muhâkemetü'l-Lugateyn" kitabından aldığı söylenmektedir. Nevai'nin kitabı her ne kadar Türk dilinin zenginliğini ifade ederse de kendisi Türk dilindeki kelime bolluğunun çok iyi farkındadır. Nevai tek başına "ağlamak" (*ingramoq, singramoq, inchkirmek, yig'lamoq, yig'lamsinmoq, o'kirmek, siqtamoq*) (..) kelimesinin türlerini belirten pek çok Türkçe kelime yazıyor. İşte bir olayın yedi türü vardır ve aralarında ince farklar olabilir.

Bu Türkçede alışılmadık bir durum değil. Arapça *nufuz, murur, ubur*, Türkçe'de *ötmak, geçmek, artmak* gibi kelimeler vardır. Arapça *emel* karşısında, Türkçe *dilek, istek, orhan* var. Arapça *zarf* yanında Türkçe *kap* var. Arapça *fende manfaat* yerinde Türkçe *tosih, unum* var. Arapça *kalp* yerinde Türkçe *yürek* ile *gönül* var.

*Abdurauf Fitrat Buhara'da
(ortada) (1908)*

Arapça *sadr* için Türkçe *göğüs* ile *gönül* var. Türkçe sözlük yazmak istediğimde Türkçenin kelime hazinesi hakkında daha fazla yazamıyorum. Türkçe "ilm" (*bilgi*) kelimesinden türetilen kelimeler şunlardır:

"*Bil, bilar, bilajak, bilg'usi, bilgay, bilsa, bilsachi, bilay, bildi, bilibdir, bilgan, bila boshladi, bila yozdi, bila oldi, bila turdi, bila berdi, bilib, bilgach, bilgali, bilmak, bilish, biluv, bilmov, bilim, bilgi, bilik, bilgili, bilguchi, bilmakchi, bilgur, bilmagay, bilmagan, bilmay, bilimsiz, bilmas, bilmaslik.*"

İşte tek fiillerden 13 fiil ve bileşik fiillerden 6 fiil. Bileşik fiillerin her birinin bir komutu, olması (5), durum, gelecek (6), durum, motivasyonu vardır (7). $13 \times 6 = 78$ olur. Bunlara uft (8), zaman, ettirgen fiiller eklenirse 81 olur. İsim (9) ve 18 yazılı sıfatın eklenmesiyle 99 kelime elde edilir. Bu 99'da hepsi (10) kelimesi bir emirdir (yani *bil* kelimesidir). Yani Türkçede tek kökten 98 kelime elde edilebilmektedir. Şimdi (mükemmelliyeti kavoidiğe) bakalım.

Arap, Fars, Rus, Alman ve Fransız dillerinden herhangi birinin sarf (11) kitaplarını ele alırsak, birden fazla kelimenin bir kelime oluşturacak şekilde yazıldığını, ardından dört veya beş kelimenin fazla (istisnai) olarak belirtildiğini görürüz.) Böyle bir kelime Türkçe kelimelerde bulunamaz. Türkçe kullanımında herhangi bir istisna yoktur...

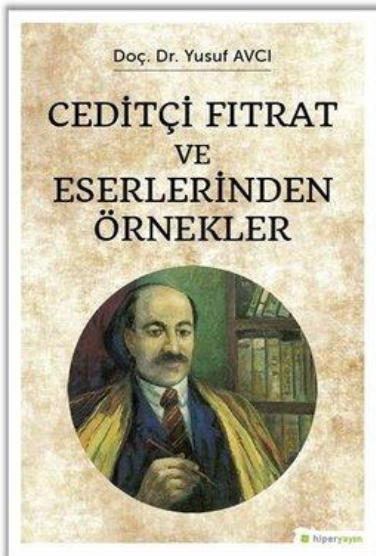
...dünyanın en büyük hakimi olgan İbni Sina'nın bir Türk olduğunu görelim. İkinci Arastu

ise Farobi Türk'tür. Arapça'yı sonsuza kadar yaşatacak olan Cevhari bir Türk'tür (15). "Vahdet-i Vücut" felsefesinin imamlarından biri olan Celaleddin Rumi, Türk'tür. Fars edebiyatının peygamberlerinden biri olan Nizami Türk'tür. Burada isimleri yazılanlar sadece Türkler değil, bütün dünyanın büyük insanlarıdır.

...Eğer bilgilerini Türkçe yazsalar Türk milletinin durumu muhtemelen farklı olurdu...

Bunu kim söyledi? "Şems"in Türkçe karşılığı "güneş"tir. "Kevakip"in Türkçe karşılığı yıldızlardır. "Minver"in Türkçe karşılığı ateştir. "Sahobi Munevver" parlak bir buluttur; "handasa" bir ölçü yazısı, çizgidir, "zaviye" bir keredir. "Kevakibi sabite" duran bir yıldızdır. "Kevkabi zu-zanab" bir kuyruklu yıldızdır.

Bir kaç terimlerin Türkçe versiyonunu bugüne kadar bulamadık...

Yazı, 12 Haziran 1919 tarihli "İştirokiyun" gazetesinin 132. sayısında yayımlanmıştır. Birçok kişinin ilgisini çekmesi ve çeşitli tartışmalara yol açması nedeniyle bu gazetenin 23 Ağustos tarihli sayısında Fitrat, "Dilimiz" başlığıyla yeniden karşımıza çıkmış, çeşitli mektup ve sorulara yanıt vermiştir.

Çok zengin ve güzel bir dilimiz var, bu dilde ifade edilemeyecek hiçbir düşünce, duygu, hal yoktur. Nitekim Özbek dili, kelime hazinesinin zenginliği, müzikalitesi, ezgiselliği, kelime birleştirme kolaylığı, atasözleri, deyim ve deyimlerin çokluğu, sözlerinin zenginliği ile diğer dillerden ayrılmaktadır. Bu anlamda zengin ve köklü bir tarihe sahip olan dilimizi ve paha biçilmez eserlerini gelecek nesillere özenle korumak her birimizin görevidir.

1937-38 yılları baskılarının yarattığı korkunç atmosfer, 50'li yıllardaki ideolojik "temizleme" ve egemen ideolojinin sürekli "uyanıklığı" nedeniyle, Sovyet Cümhuriyetlerinde Türkoloji araştırmaları tehlikeli bir faaliyet olarak görülüyordu. 1970'li yılların başlarında bu konudaki baskılar biraz azaldı, doğal olarak Türkoloji çalışmaları da canlanmaya başladı. Mesela 1972 yılından itibaren "Sovyet Türkolojisi" dergisi yayınlanmaya başlamış ve aynı yıl 1926 yılından bu yana ilk kez Bakü'de Türkoloji Kongresi (1. Tüm Birlik Türkoloji Konferansı) toplanmıştır.

Yukarıda adı geçen büyük Türkologların çalışmalarının devamı olan Prof. Rahmatilla Köngurov'un Türkoloji konusundaki çalışmalarının başlangıcı o dönemlere dayanmaktadır. Bilim adamı, 1955 yılında Leningrad'da düzenlenen "Kelime grupları teorisinin sorunları (farklı dil türlerinin materyallerine dayalı)" konulu konferansa katılmış ve "Türk dillerinde farklı sıfat işaretleri" başlıklı raporunu sunmuştur. Türkoloji üzerine yaptığı ilk araştırmanın sonuçlarını anlatmıştır. Bu raporda, özellikle Türk dillerindeki kelime gruplarına yaklaşımlarda, kelimenin (sözcük birimi) (anlam, görev, alan) ayırıcı işaretlerinden hareketle düşünülmesi ve geleneksel kalıplara dayanılmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

Geçen yüzyılın 60'lı yıllarının başında, ünlü Türkolog Prof. Yevgeniy Polivanov rehabilitasyondan sonra, onun büyük bilimsel mirasını incelemek ve yaygınlaştırmak acil bir görev olarak görüldü. Polivanov'un eserlerinin bilimsel olarak araştırılması, Türkoloji araştırmalarının canlanması açısından özel bir önem taşıyordu. Bunun bilincinde olan Prof. R. Köngurov, 1964 yılında Semerkant'ta düzenlenen Polivanov konferansının organizatörlerinden biri oldu. Bu konferansta "Y.D. Polivanov ve Özbek Dilbilimi" konusunda konuşma yapan bilim adamı, daha sonra bu araştırmacının Türkoloji alanındaki çalışmalarını yorumlayan "Y.D. Polivanov'un Türkoloji Araştırmaları Hakkında" başlıklı bir makale yayınladı. Belirtmek gerekir ki Y.D. Polivanov, 1927-1932 yıllarında Prof. R.Köngurov'un başkanlığını yaptığı Özbekçe dil bilimi bölümünde 1971 yılından ömrünün sonuna kadar çalışmıştır. Bölümde daha sonra Polivanov-Köngurov Türkoloji araştırmaları kolunun oluşması tesadüf değildir.

Geçen yüzyılın 70'li yıllarından bu yana Prof. R. Köngurov, eski Sovyetler Birliği ve Özbekistan'da Türkoloji çalışmalarına yönelik tüm bilimsel konferanslara konuşmacı, organizatör veya editörü olarak katkıda bulunmuştur. Örneğin, 1973 yılında Almatı'da düzenlenen Türk dillerinin diyalektolojisi üzerine bölgesel konferansta, 1979 yılında bu şehirde düzenlenen II. Tüm Birlik Türkoloji Kongresi'nde, 1975'te Moskova'da toplanan Türk dillerinin sözlükbilimi konferansında, 1979'da Semerkant'ta düzenlenen Türk dilleri diyalektolojisi konulu VIII. Ulusal konferansta, 1980'de Taşkent'te, 1984'te Aşkabat'ta, 1988'de Frunze'de gerçekleştirilmiş III, IV ve V Türkoloji toplantılarında, 1986'da Moskova'da gerçekleşen Türkçe onomastika (isim bilimi) konulu Sovyet devletleri konferansında Türk dilinin üslup bilimi, diyalektoloji, onomastik ve dilbilimsel terminolojisi konulu kapsamlı konuşmalarıyla katılır ve aynı zamanda bu konferansların organizatörleri listesinde yer alır.

Prof. R.Köngurov'un katıldığı son Türkoloji konferansı, 1993 yılında Taşkent'te düzenlenen "Orta Türk Dilinin Oluşumu Sorunları" konulu uluslararası konferanstı. Bilim insanı, bu konferansta Prof. J. Eltazarov ile birlikte "Eski Türkçe kelimelerin etkinleştirilmesi — Orta Türkçe için kelime seçme yöntemlerinden biri" konulu bir konuşma yapmıştır. O konferansın organizatörlerinden ve şu anda ÖzFA'nın sorumlu görevlisi olan Prof. B. Karimov, bu raporu

yüksek değerlendirerek, "Prof. R.Köngurov'un katılımının konferansın prestijini ciddi şekilde artırdığını" itiraf etmiştir.

Bilim adamı, 1973'ten bu yana eski Birliğin Türkologlar Kurumuna üye seçildi ve on yıllar boyunca bu kurumun bilimsel oturumlarına katıldı. Ülkemiz bağımsızlığını kazanmasından sonra Türkoloji çalışmalarının gelişiminde yeni bir dönemin başladığını hisseden Prof. R.Köngurov, 1992 yılında Türk araştırmacı Şeref Yılmaz'ı bölüme davet ederek ona Özbekçe ve Türkçe'nin karşılaştırma dilbilgisi ile ilgili bir konu verdi. Şeref Yılmaz 2000 yılında yüksek lisans tezini savundu.

Prof. Dr. Rahmatulla Köngurov
(1933-1994)

Prof. R.Köngurov'un Türkoloji çalışmalarını hakkıyla sürdürmek ve yeni nesil Semerkant Türkologlarını oluşturmak hocanın hayaliydi. Bu çalışmayı sürdüren ve Türk dünyasının birliğine katkıda bulunan Türkolog Prof. J. Eltazarov'dur. Ünlü dilbilimci ve türkolog, filoloji bilimleri doktoru, profesör Juliboy Danabayeveç Eltazarov, sadece Özbekistan'da değil, tüm Türk dünyasında tanınan insanlardan biridir. Hoca, bilim adayı olduktan sonra kısa sürede uluslararası toplum tarafından türkolog olarak tanındı. Rusça, İngilizce, Farsça, Tacikçe, Japonca, Korece, Kürtçe ve Bulgarca dillerinin yanı sıra Türkçe, Uygurca ve Kazakça dillerini de mükemmel derecede bilmektedir. Bu nedenle J.Eltazarov'un 1999'dan bu yana bir ayağı Özbekistan'da, diğer ayağı ise sürekli Asya ve Avrupa'da dolaşıyor. 1999-2000 yıllarında Pusan Yabancı Diller Üniversitesi Orta Asya Dilleri (Kore Cumhuriyeti) Bölümünde, 2003 ve 2005 yıllarında Berlin Humboldt ve Frey Üniversitelerinde (Almanya) profesör olarak görev yaptı. 2007-2010'da Osaka Üniversitesi Dünya Dilleri Enstitüsü (Japonya) Profesörü, 2010-2014'te Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Çağdaş Türk Dilleri Bölümü(Türkiye)'nde profesör olarak görev yaparak, Güney Kore, Almanya, Japonya ve Türkiye'de paha biçilmez uluslararası deneyim kazandı.

Türkoloji ve altayistik alanındaki kapsamlı araştırmaları ve Özbekistan ile bu ülkeler arasındaki bilimsel ve kültürel işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik hizmetleri nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti "Üstün Hizmet" Madalyası ve Moğolistan'ın "Cengiz Han" Madalyası ile ödüllendirildi.

Hoca, türkoloji, metin çalışmaları, kaynak çalışmaları, dil bilimi, çeviri çalışmaları, folklor çalışmaları, edebi süreç, diyalektoloji ve jeopolitik alanlarında uzmandır.

2003 yılında Almanya'nın Berlin Humboldt Üniversitesi'nde "Dil ve kültür öğretim teknikleri ve teknolojisine ilişkin yeni yöntemlerin incelenmesi" projesi uygulandı, 2005 yılında Berlin Humboldt Üniversitesi ve Berlin Frei Üniversitesi'nde "Özbekistan'da XX. Yüzyılda Dil, Alfabe ve Yazım Tarihi Reformu" projesi için DAAD hibesi verildi. 2010-2011 yıllarında Türkiye'nin Muğla Sıtkı Koçman'da yürütülen "20. Yüzyılda Türkistan'da Basmacılar Hareketinin Sözlü Tarihi" projesi, 2007-2012 yıllarında Japonya Osaka Üniversitesi'nde "Dünyadaki Etnik Çatışmalarda Dil-Kültür Bağlamsal Çalışmalar" projesinin üyesi olarak çalıştı.

2019-2022 yılları arasında Şeraf Reşidov'un adını taşıyan Semerkand Devlet Üniversitesi'nde uygulanan AIF-2/13 "Özbekistan'ın yüksek öğretim kurumlarında öğretmen faaliyetlerinin değerlendirilmesi" adlı yenilikçi projenin koordinatörü olarak çalıştı.

Profesör J. Eltazarov, filoloji ve Türkoloji bilimlerinin gelişmesine ve öğretilmesine büyük katkı sağlayan, Türkolojinin modern sorunları üzerinde araştırmalar yapan ve eğitimi geliştiren, üniversitede Türkoloji okulunu kuran, büyük bilgi ve deneyime sahip bir bilim adamıdır.

Profesör J. Eltazarov, Türk Dil Kurumu (Türk Dil Kurumu), Harvard Üniversitesi Merkezi Avrasya Araştırmaları Topluluğu (CESS), Dünya Orta Doğu Araştırmaları Kongresi (WOCMES), Japonya'nın Tianshan Araştırmaları Topluluğu dahil olmak üzere çok sayıda uluslararası bilimsel topluluğun yönetim kurulu üyesidir.

Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Türk Lehçe Araştırma Dergisi (TÜRK LAD), Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi (ATDD), Karadeniz uluslararası bilimsel dergisinin yayın kurulu üyesidir.

Tanınmış Türkolog ve dilbilimci Juliboy Eltararov, Türkoloji biliminin gelişmesi için çalışıyor. Eltararov sadece bir Türkolog değil, aynı zamanda jeopolitik konuları derinlemesine analiz edebilen ve bilimsel sonuçlar çıkarabilen bir bilim adamıdır. Türk devletlerinin teşkilatının yapısı ve faaliyetlerine ilişkin şu analitik düşünceleri görüşümüzün kanıtıdır: "Etno-dilsel bütünleşme ve tüm-Türk bütünleşmeciliği örnekleri. Pan-Türk integralizmi hareketinin ve ideolojisinin altında yatan fikir, politikacılar arasında farklı olarak ilerici bilimin temsilcileri tarafından farklı yorumlanıyor. Özellikle aşağıdaki yazarların eserlerinde "pan-Türkizm" kavramıyla ilgili pek çok tanımlamaya rastlamak mümkündür. Örneğin Charles W. Hostler şunları tanımladı: "...Türk dili konuşan tüm halkların siyasi ve kültürel birliğini amaçlayan bir hareket", Jakob Landau: "...ana hedefi bir birlik oluşturmak olan bir hareket Türk halklarının kültürel temelde birliğidir." "Türklüğün Kökeni ve Evrimi" kitabının yazarı, Ph.D. Rafael Mukhammeddinov bu sosyal süreci/olgusu şu şekilde tanımlıyor: gelişimine katkıda bulunan bir fikirler sistemi... ". Türk bütünlükçülüğüne, siyaset ve jeopolitik çıkarları dışarıda bırakan yaklaşımların oldukça ılımlı olduğu, dünyanın 10 milyon kilometre karesine yayılmış Türk halklarının kültürel temelli bir birliği,

*Prof. Dr. Eltararov Juliboy
Danaboyevich*

bu halkların birlik, kardeşlik ve dayanışması olduğu ve aynı zamanda dünyanın barışı ve kalkınması da bir hizmet eylemi olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası kuruluşlar öncelikle üye ülkelerin sosyo-politik, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarına göre oluşturulur, dolayısıyla Türk halkları, bağımsız Türk devletleri arasında birlik, topluluk gibi uluslararası bir birlik oluştuğunda Kuzey'de, Doğu ya da Batı'daki süper güçlerin isteklerine göre değil, ulusal çıkarlara ve uluslararası hukuka göre kurulması gerekecek. Ülkelerimiz öncelikle Türksoy'u, daha sonra Türk Keneşi'ni ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi'ni kurarak bu çalışmanın ilk aşamasını hayata geçirdi. Gerçek bir siyasi ve ekonomik topluluk veya birlik kurma aşaması daha yeni başlıyor.

Günümüz dünya siyasetinde ve ekonomisinde Türk dünyasının yeri vardır ve tek sorun buranın layıkıyla işgal edilmesidir. Türk dünyasının bugünkü jeopolitik durumu, konumu ve potansiyeli yakın gelecekte böyle bir pozisyon alması için yeterlidir. Bugün dünyada yeni, alışılmadık coğrafi ve devletlerarası iletişim formatları oluşuyor, dünyanın durumlarından farklı olarak mevcut medeniyetlerin işlevsel parametreleri değişiyor. Küresel değişimlerin yaşandığı bu dönemde Türk Keneşi, Türk dünyasının kalkınmasına yönelik faaliyet, taktik ve stratejilerini iyi düşünülmüş bir plan temeline oturtmalıdır.

Dünyada oluşan jeopolitik senaryolarda Türk dünyası faktörünü dikkate alan ortak bir dış politikanın yürütülmesi gerekecektir. Öncelikle modern dünyanın kalkınma trendini takip etmek, ülkelerimizin siyasi, ekonomik ve idari yeteneklerini kalkınmanın en umut verici yönlerine yönlendirmek ve harcamak gerekiyor. Yeni teknolojilere, "dijital ekonomiye", "bilgi ekonomisine" yönelmek, gelişmiş ülkelerin deneyimlerini derinlemesine incelemek gerekiyor. Türk dünyasının siyasi platformu daha adil bir dünya düzeninin kurulması olmalıdır. Unutulmamalıdır ki 19. ve 20. yüzyıllarda dünyada var olan düzen Türk dünyasının aleyhine çalışmış ve onu yok olmanın eşiğine getirmiştir. Öncelikle karşılıklı entegrasyonun sağlanması, ardından dünyanın diğer finans ve medeniyet merkezleriyle eşitlik ve karşılıklı faydaya dayalı ilişkiler kurulması önemlidir. Türk dünyasının tek bir jeopolitik mekân ve bağımsız bir medeniyet yapısı olarak oluşması nihai hedeftir. Jeopolitik alanın organizasyonu için olası seçenekler nelerdir, Türk dili konuşan ülkeler arasında oluşturulan bütünleyici yapıların faaliyetlerinin küresel kalkınma eğilimlerini dikkate alarak oluşturulması ve en modern formlara yönlendirilmesi önemlidir. Şu anda özerk cumhuriyetler, bölgeler ve kardeş Türk halkları halinde varlığını sürdüren Türk dünyasının mensuplarıyla dil,

kültür, eğitim, bilgi ve teknoloji köprüleri kurmalıyız. Tataristan Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti, Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti, Tuva Cumhuriyeti, Kırım Cumhuriyeti vb. (Rusya), Sincan-Uygur Özerk Bölgesi (Çin) ve Gagavuzya'da (Moldova) 25-30 milyonluk diğer Türkçe konuşan nüfusun kültürel-dilsel ortamda erimesini önlemek için onlarla her türlü iletişimin kullanılması gerekmektedir.

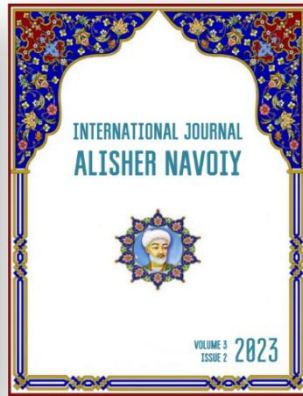
Türk halklarının dili ve edebiyatı, tarihi, karşılıklı ilişkileri, önemi, gençlere tanıtılması ve öğretilmesi konularında birçok çalışma yürütmektedir. Osmanlı Devleti ile Buhara Emirliği, Hive ve Hokand hanlıkları arasında Osmanlı arşiv fonunda saklanan diplomatik yazışmalar, etiketler, fetvalar, fermanlar gibi belgelerin dil incelemesi ve tercümesine ilişkin güncel konular medyada tanıtılmaktadır. "Yangi O'zbekiston", "O'zbekiston ovozi", "O'zA" sayfalarında yazılar yayınlıyor ve "O'zbekiston 24", "O'zbekiston tarixi", "Madaniyat va ma'rifat" televizyon kanallarında bilgilerini paylaşmaktadır.

2022 yılında TİKA'nın özel projesi ile Semerkant Devlet Üniversitesi Türkoloji Araştırma Enstitüsü'nün açılmasına ve maddi ve teknik altyapının oluşturulmasına hibe verilmesine öncülük etti. Günümüzde Özbekistan'da faaliyet gösteren tek Türkoloji Araştırma Enstitüsü bulunmaktadır. Bu araştırma enstitüsünde türk bilim insanları doç.Dr.R.Ruzmanova, doç.Dr.Z.Baynazarov, doç.Dr.Emrah Yılmaz, R.Şokirov, R.Ernazarov faaliyet sürdürmektedir. Özbekistan'dan çok sayıda genç araştırmacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli yükseköğretim kurumlarında bilimsel araştırmalar yürütmektedir.

2023 yılında enstitüde bazı araştırma ve geliştirme çalışmaları yürütülmüştür. Bu alanda yürütülen çalışmaların çağın gereklerine uygun olarak yeni bir nitelik düzeyine çıkarılması, araştırma kapsamının genişletilmesi ve Türkoloji araştırmalarının sürdürülmesi planlanmaktadır.

Gelecekte, bölgedeki yükseköğretim kurumlarının bilimsel potansiyelinin artırılması ve yüksek nitelikli bilimsel ve pedagojik personel sağlanmasında dil öğreniminin önemi dikkate alınarak enstitü bünyesinde Türkçe Dil Merkezi faaliyete geçmektedir. Dersler merkezde modern elektronik tahtalar ve bilgisayar teknolojileri kullanılarak yapılıyor. Öğrenciler ayrıca enstitünün kütüphanesinden Türk dili ve edebiyatı ile ilgili gerekli kaynakları kullanma olanağına da sahiptirler. Üniversite 2024-2025 akademik yıldan itibaren lisans alanlarında öğrenci kabul etmesi sevindiricidir.

Kasım 2022'de Türkiye Cumhuriyeti Taşkent Büyükelçiliği'nin desteğiyle Türkoloji Araştırma Enstitüsü kütüphanesine Türkiye Cumhuriyeti'nden 500'den fazla bilimsel, tarihi ve sanatsal kitap getirildi.

Günümüzde Filoloji, Türk dünyası tarihi, dili, edebiyatı ve kültürlerarası ilişkiler alanlarında yapılan bilimsel araştırmaların sonuçlarını yayımlamak üzere "Alishir Nevai" ve "Türkoloji Araştırmaları" uluslararası bilimsel dergileri kurulmuştur. Genel olarak, Semerkand Türk dünyasının kalkınmasına anlamlı katkılarda bulunmuş âlimler yurtdur. Günümüzde de Türkoloji Bilimsel Araştırma Enstitüsü ve Semerkandlı genç türkologlardan oluşan bir grup tarafından kısa bir süre içinde türkoloji

alanında önde gelen saygın eğitim kurumlarıyla iş birliği içinde çalışmalar başlatılmaktadır. Ayrıca, Türk dünyasının dili, edebiyatı ve kültürü alanlarında bilimsel araştırmalar yaparak, hocaların izinden gidip bu alanın gelişimine anlamlı katkılar sağlayacaklarına inanıyoruz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Eltazarov J. Esdaliklar: Dunyoni tanish va dunyoga tanilishning qiymati. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021.
2. Eltazarov J. The Great Silk Road as a Means of Communication and Cooperation Between Civilizations and its Place in the History and Culture of the Turkic Peoples // Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 113 (March 2025), pp. 385-404. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1601374>.
3. Fitrat. Eng eski turk adabiyoti namunalari. – Toshkent-Samarqand, 1927 // Fitrat. Eng eski turk adabiyoti namunalari / Nashrga tayyorlovchi O.Hamroeva. – Toshkent, 2008. – 194 b.
4. Hamroyeva O. Fitratning adabiyotshunoslikka oid qarashlari. – Toshkent: Bookmany print, 2023. – 84 b.
5. Qo'ng'urov R. O'zbek tilining tasviriy vositalari. – Toshkent: Fan, 1977.
6. Tursunova M. Samarqand va Istanbul universitetlari orasida hamkorlik va birdamlikning tarixiy ildizlari haqida // Turkologik tadqiqotlar xalqaro ilmiy jurnali, 2023-yil, 2-son, 27-33-betlar.
7. Valixo'jayev B. Samarqandda oliy talim madrasayi oliya-universitet tarixidan lavhalar. – Samarqand: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2001.
8. www.turkologiya.samdu.uz